

СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ ТЕКСТІВ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ДИСКУРСУ

Сливка М.І.

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Постановка проблеми та її визначення. Етносоціальні особливості концептів найповніше виявляють себе в лінгвокультурологічному дослідженні тексту, що дає змогу розкрити особливості національного менталітету, зумовлені історією народу і відображені в мові, прецедентних текстах і концептосфері. Важлива роль при цьому належить дослідженню різних типів дискурсу. Систему дискурсу можна розуміти як систему взаємодії мовних особистостей, об'єднаних спільним лінгвокультурним кодом. Термін дискурс, як і деякі інші, що використовуються в лінгвістиці мовлення, прагмалінгвістиці, та лінгвокультурології, не має достатньо строгого й однозначного тлумачення. Проблема взаємозумовленості наукового й мовного знання та їх віддзеркалення у мовних явищах є одним з найважливіших завдань лінгвокогнітивних досліджень.

Актуальність нашого дослідження зумовлена загальним інтересом сучасної лінгвістики до виявлення національної специфіки структури мов. **Метою** статті є виявлення й перекладознавчий аналіз та опис когнітивних і функціональних особливостей історико-культурного дискурсу і завдання перекладу. **Завданнями** статті є висвітлити сучасні теоретичні погляди на поняття “історико-культурного дискурсу”, “наукового тексту”, “концепту”. **Матеріалом** дослідження стали теоретичні й практичні розвідки провідних лінгвістів-когнітологів.

Виклад основного матеріалу та отримані висновки. Національні особливості повною мовною мірою виявляють себе на матеріалі текстів історико-культурного дискурсу. Історико-культурний дискурс має міжстильову та міжжанрову природу. Значна його частина перебуває у сфері наукового функціонального стилю, однак не слід також забувати про пам'ятки писемної культури, що складають джерельну базу історико-культурних наукових студій, твори художньої літератури (насамперед історичні романи), публікації в ЗМІ, присвячені історико-культурній тематиці, тощо.

Науковий текст – це особливий тип тексту, у якому пропонується нове спеціальне знання. Інтерпретація наукового тексту порівняно з художнім має свої особливості. Важливим параметром будь-якого тексту, а наукового зокрема, є комунікативна ясність, що визначається як «збіг інтенції автора та інтерпретації адресата стосовно певного тексту» [5, с. 248]. На відміну від

художнього тексту, де ясність будується з урахуванням сили емоційного впливу на адресата, ясність наукового тексту визначається чіткістю поняттєво-термінологічного апарату, логічністю викладу, ілюстративним апаратом і простою й строгою літературною мовою. У цьому зв'язку особливого значення набуває такий параметр як можливість неоднозначної інтерпретації змісту висловлювання, що пов'язана з поняттям глибина дискурсу [5, с. 249]. Це операційна категорія, яка визначається необхідною кількістю пояснювальних трансформацій для однозначної інтерпретації тексту.

Незважаючи на помітну різноманітність творів науково-історичного дискурсу і, ширше кажучи, історичного дискурсу загалом, спільним для них є те, що лексичний склад характеризують елементи загальноживаної лексики, які поєднуються із термінологією. Важливою рисою історичного дискурсу вважається “авторитетність”, яка означає, що текст є частиною своєрідного гіпертексту, який автор доповнює, заперечує або оновлює і при цьому використовує посилання на авторитетні джерела. Так, ознакою всіх текстів історичного дискурсу є обов'язкова наявність прямих чи непрямих (алюзивних) покликань на інші джерела. Таким чином, історичний дискурс є багатоступеневою структурою, що складається з двох взаємопов'язаних ліній опису. Одна лінія репрезентує історичне поле в авторському тексті і спирається на іншу, яка репрезентує історичне поле у сукупності текстів інших авторів. Важливою рисою історичного дискурсу є посилання на авторитетні джерела які автор доповнює, заперечує або оновлює. Це означає, що текст є частиною своєрідного гіпертексту, отже історичний дискурс є багаторівневою структурою, що включає взаємозалежні асоціативні мережі.

Виходячи з наведених міркувань щодо історичного дискурсу необхідно з'ясувати тип його перекладу, що уможливить встановлення пріоритетів при передачі тексту цільовою мовою. Традиційно виділяють два типи перекладу – “художній (літературний)” і “інформативний (спеціальний)” [6, с. 95]. *Інформативним перекладом* називають переклад текстів, основною функцією яких є передача інформації, а не художньо-естетичний вплив на читача. В інформативному перекладі виділяють підвиди на основі належності текстів перекладу до функціональних стилів. Функціонально-стилістичні особливості оригіналів визначають і специфічні риси перекладів таких текстів [6, с. 95, 97]. На основі цієї ознаки виділяють особливості перекладу газетно-інформаційних і спеціальних наукових текстів, суспільно-політичної літератури та газетно-журнальної публіцистики тощо.

Основною функцією історичних розвідок є передача інформації, зосередженої в термінології, тому, згідно з наведеною класифікацією, переклад історичного дискурсу є *інформативним*. Але, зважаючи на використання лексичних та синтаксичних експресивних засобів і враховуючи різноманітність літературних форм та різні рівні концептуалізації історичного дискурсу, можна стверджувати, що в перекладах історичних текстів є й елементи *художнього* перекладу.

Специфіка наукового перекладу як типу комунікації полягає в тому, що перекладач стає активним учасником гносеологічного процесу і транслятором повідомлення в його глибинному концептуально-культурному розумінні, а не лише в поверховому інформаційно-денотативному сенсі. Переклад наукового тексту уподібнюється до процесу наукового пізнання шляхом перевідкриття чи “самовідкриття перекладачем” суті дослідження [1, с. 90]. Такий підхід віддзеркалює тенденцію сучасного перекладознавства розглядати переклад як різновид когнітивної діяльності.

Історичний дискурс може бути представленим у вигляді вербалізації певної системи концептів, оскільки будь-який історичний текст концентрується навколо низки концептів, використовуючи набір ключових понять із властивою їм семантичною валентністю. Певні концепти можна вважати універсальними, оскільки вони репрезентовані в історичному полі практично всіх культур. Аналіз їх вербальної фіксації призводить до виявлення регулярних відповідників при перекладі (напр., таких як війна – war, революція – revolution, суспільно-політичний лад – society). Конкретні національні обставини та умови реалізації подій, у яких універсальні концепти реалізуються на історико-культурному ґрунті відповідної нації, породжують специфічні історичні концепти, наприклад, такі як концепт “*козацтво*”.

В історичному дискурсі концепт - це система смислів, яка відображає еволюцію історичного феномена й вербалізується у вигляді “поняттєвого поля”. Елементи, які становлять фактуальний компонент концепту і відтворюють головне семантичне навантаження, утворюють ядро або декілька ядер з ієрархічною структурою. С.П. Запольських вважає, що до складу концепту “українське козацтво” входять системи субконцептів різного рівня дискретності, які в англійському перевираженні набувають різних репрезентацій [4, с. 56].

На відміну від науково-технічних термінів, “історичні терміни ... несуть просторово-часову конотацію” [7, с.119]. Тому при перекладі історичних термінів слід брати до уваги два основні способи їх передачі на інші мови: горизонтальний (просторовий) і вертикальний (часовий). При горизонтальному перекладі слід насамперед брати до уваги географічну специфіку тексту, в якому функціонують історичні терміни. Так класичним прикладом горизонтального перекладу можуть служити історичні терміни *prince, princess, principality, knight*, які в залежності від того, яких країн стосуються описувані події (східних чи західних), можуть відповідно бути перекладені російською мовою як “князь”, “царевна”, “княгиня” / “княжна”, “княжество”; “богатырь” или “принц”, “принцесса”, “королевство” / “курфюрство”, “рыцарь”. Слід підкреслити, що переклад того чи іншого терміна визначається знанням лексичного фону і термінологічною традицією, прийнятою в відповідній національній історіографії [7, с. 121].

При вертикальному перекладі часовий фактор є домінуючим. Особливу увагу в цьому випадку варто приділяти семантиці історичних термінів, які в різні історичні періоди мали специфічне значення. (...) Значення терміна

tyrant змінювалося з бігом часу. У давній Греції "тиран" - це був одноосібний правитель, що захопив владу, спираючись на народні низи і проводив антиаристократичну політику. (...) У давній Греції цар ніколи не міг бути "тираном" бо це були дві взаємовиключні форми влади [107, с. 122].

За слушним спостереженням М.К.Грабовського, переклад – це тільки наближення, більш чи менш повне, але ніколи не абсолютне, до тексту оригіналу [3, с. 131]. У перекладі наукових текстів ідеальна сутність виявляється важливішою, ніж реальна. У розумінні термінів можуть бути концептуальні відмінності й між певними ученими, представниками відмінних течій у суспільствознавчо-історичних дисциплінах. Наприклад, В.Липинський інакше тлумачив поняття “нація” ніж інший його видатний сучасник М.Грушевський: У листі до М.Грушевського у березні 1912 р. він пише “Терміну ‘українство’ я особисто не люблю вживати через те що він у нас означає течію, – певний напрям всередині нації, а не саму націю як таку” [2, с. 145]. Як бачимо, основним компонентом нації В.Липинський вважає не етнічне походження, а територіальну належність або спільність.

Висновки. Національні особливості повною мірою виявляють себе на матеріалі текстів історико-культурного дискурсу, що має міжстильову та міжжанрову природу. Комунікативна інтерпретація наукового тексту, а отже й переклад, порівняно з художнім, має інтертекстуальний дискурсивний характер, великою мірою залежить від глибокого розуміння національних концептуально-мовних систем. Адекватний науковий переклад неможливий без глибокого гносеологічного проникнення в сутність концептуально-культурних засад відповідного національного дискурсу.

Перспективи подальших досліджень. Формування нового напрямку в термінології – когнітивного термінознавства, в якому по-новому розкриваються поняття терміносистеми, термінотворення, способу представлення структури знань у термінології національної мови, може дати відчутний поштовх застосуванню наукових здобутків цього напрямку термінологічної науки в теорії і практиці перекладу наукових текстів.

Література

1. Алексеева Л.М. От “Traduce” к “Interpret” в научном переводе // Л.М. Алексеева. Стереотипность и творчество в научном переводе: Межвуз. сб. науч трудов. - Пермь, 2002. - С.78-91.
2. Гирич І. В'ячеслав Липинський у довоєнний час (у світлі листування з культурними діячами України) // І.Гирич В'ячеслав Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна. – Київ-Філадельфія, 1994. - С. 143-149.
3. Грабовский Н.К. О некоторых проблемах современной науки о переводе // Н.К. Грабовский. Вестник МГУ. - Сер. 19. - Лингвистика и межкультурная коммуникация. 1998. - № 3. - С. 125–135

4. Запольських С.П. Національно-історичний концепт "українське козацтво" – зміст поняття і структура // С.П. Запольських Вісник Запорізького державного університету. Філологічні науки. - № 3. - 2002. - С. 55-60.
5. Карасик В.И. Языковой Круг. Личность, концепты, дискурс./ В.И. Карасик – М.: Гнозис, 2004. – 390 с.
6. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). / В.Н. Комиссаров – М.: Высшая школа, 1990. – 255 с.
7. Миньяр-Белоручев А.П. К вопросу о переводе исторических терминов // А.П. Миньяр-Белоручев. Вестник МГУ. - Сер. 19. - Лингвистика и межкультурная коммуникация. 1998. - № 3. - С. 118- 124.

Summary

The article discusses the major ways and communicative strategies of rendering the nationally colored terminological and other conceptually meaningful elements of the historical scholarly discourse. The research demonstrated that the cognitive potential of the historico-cultural nominations is a quite diverse and variable value. It can be adequately represented in translation only through the prism of a variety of systematic links which take into account not only individual text choices and preferences, but the respective professional discourse as a whole.